

KARİR TÜRK HALK İNANÇLARI

Bu yazımızda 10-11 Haziran 2006 tarihleri arasında Bingöl’de yapılan 1. Bingöl Sempozyumu münasebeti ile gittiğimiz Bingöl’de derleme imkanı bulduğumuz halk inançlarını ele almaya çalışacağız. Bu seyahatte; Zaza ve Kırmançlardan Suni Hanefi ve Şafii, Alevi inançlı Müslüman kesimden kimselerle görüşmek imkanı bulduk Alevi Karir; eski isimleri Şirvan, Neargon, Darabi gibi olan 8-10 köy ve mezradan meydana gelmiştir. Karir bölgesinin çok ihmal edilmişliğini garipliğini anlatabilmek için “Karir Allahlıkların, Allah’a yakın olanların yöresidir” gibi ifadeler kullanılır. Bingöl’ün Adaklı’sına bağlı olan bu bölge Bingöl’ün kuzey bölgesindedir. Aktarmaya çalışacağız bilgiler ağırlıklı olarak bu bölgeden olmakla, Bingöl’ün diğer kesimleri ve bu arada genel Bingöl halk kültürü ile yorumlar da yapmaya çalışacağız.

Yazımıza Faruk Nafiz Çamlıbel’den bir dörtlükle başlamak istiyoruz.

“Başka sanat bilmeyiz karşımızda dururken
Yazılmamış bir destan gibi Anadolu’muz.
Arkadaş! Biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun ayrılıyor yolumuz.”

Karir’ de Dersim Zazaca’sı kullanılmaktadır. Her ne kadar Kürt kültürel kimliğinin oluşturulmasında teorik gayret gösteren arkadaşlarımız Zazaca ve Kırmançça’nın Kürtçe nin iki ayrı lehçesi ve Dersim Zazacası ile Zazaki ve Dımılı’nın Zazaca’nın farklı ağızları olduğunu söylüyor olsalar da, bir şekilde fikrini öğrenme imkanı bulduğumuz birçok Zaza dostumuz, Zazaca ile Kırmançcanın farklı cümle yapısı ve kelime hazinesi olduğunu her Zazaca bilen Kırmançayı veya her Kırmançça bilen de Zazaca’yı anlayamadığı bu arada Zaza ağız farklılıkları gerçeğinin ve birbirlerini anlayamayan Zaza kesimlerin de bulunduğunu ifade ettiler. Bizim muradımız dilci değilken, ayrıntılı dil bilgisi vermek değildir. Yerel dillerin dağılımına dair mevcut olan görüş ayrılıklarında herhangi birinin yanında veya karşısında olmak da değildir. Bizim için bu yaklaşım tarzlarını hepsi saygındır. Bu kısa açıklamayı halk inançlarına dair bilgi vereceğim halkın, varsa bir tasnifi onu yapabilme adına yaptık. Uygulana gelen resmi kültür politikalarının bilhassa ulus devlet boyutunun bu derece eleştirildiği ve bizim de yer yer ve bilhassa bazı bakımlardan teorisi ve uygulamasına katılmadığımız bir projeyi, çok realistmiş gibi savunmak istemeyiz. Her şeyi bütün candanlığı ile benimle paylaşan dostların hatırasına da saygısızlık yapmak istemeyiz

Yazımıza bu ismi verişimize öğretmen evinde görevli bir arkadaşın açıklamaları sebep oldu. Bu arkadaş Bingöl Alevi Zazalarının yaşadıkları bölge Karir bölgesidir. Diyordu. Konuyla ilgili bu ilk bilgileri 40 yaşlarındaki Abidin beyden aldık . Verdiği bilgilerde; Bingöl Alevi Zazalarının Tunceli Zazalarının dilini anlamadıklarını söylüyordu. Bingöl’ün Alevi ve Şafii Zazası birbirlerini anlardan aynı dili konuşurlar. Hesar Baba, Şeker Baba, Kara Baba, Şehidi Desti/Kara Şehit, Karer Baba, Alevi Zaza halkın ziyaret yerleridirler. Bunların hepsine halkımız giderler. Bunların mekanından getirilen taş ve ağaç parçaları teberrüktür. Bunlar Cuma akşamları eve getirilirler bunların bulundukları yerlerde sabaha kadar ışık yakılır. Bu teberrükler özel bir torbanın içinde evde bir köşede bulundurulurlar. Burası evin güneye bakan yönüdür. Bunların ışıklandırılmaları mum yakılarak veya elektrik ışığı ile yapılır. Hasta olan kimsenin başucuna şifa olması için asılırlar, sularının içirildiği de olur. Bunları dinlerken

Hakasya’da çadırın güneydoğuya bakan üst köşesine asılan, kötülükleri defeden iyilikleri celbeden resimlediğimiz farklı isimlerle alılan tılsımları hatırladım.

Abidin’i dinlemeğe devam ediyoruz; Biz Alevi Zazalar Güneş doğunca şeker Baba ve Gündüz Baba gibi Babalara döneriz. Bizde güneşin ışığı Muhammedin nuru olarak kabul edilir. Biz dua ederken, “12 İmam Yardımcın olsun”, “Hazreti Hızır yardımcın olsun” bu arada “Şeker Baba yardımcın olsun”, “Şeker Baba sana siper olsun” da deriz. Tabi evvela yardımı Allah’tan isteriz. Dualarımızda “Biz Şeker Baba sana yalvarıyoruz sen de Allah’a yalvar” deriz. Birisine bize fenalık yaptığı için kargış yapacak olsak, “Ya Allah, Ya Karir Baba sen bunun cezasını ver” denir ki, ilkin Allah’ın ismi anılır. Başka bir ifade ile Allah’tan ve Babalardan aynı anda istenilir istekte bulunulur. Yemin ve dualarımızda Ehli Beyt çok önemlidir. Muharrem ayında 12 artı 1 gün oruç tutarız. Fatma Ana için 1 gün oruç tutarız.

Babası ölen Alevi inançlı Zaza, babasının o yılki oruç borcu için oruç tutarak öder. Babasının kurban borcu var ise, kendi kurbanını keserken babasının ismini de anar. Alevi inançlı Müslüman Zazalarda sofr duaları gülbengler ve sair cem duaları Zazaca ve Türkçe okunurlar, dualardan sonra “amin” anlamında “Allah Muhammed Ali niyazlar kabul ola” denir.

Bingöl Alevi Zazalarında eşişe basılmaz, eşikte melaikelerin olduğuna inanılır, eşik besmele ile geçilir. Eşikle ilgili bu inanç türk kültürlü halkların hangi mezhepten olur ise olsun genelinde vardır ve bize göre ev iyesi temelli bir inançtır.

Bingöl Alevi inançlı Müslüman Zaza halkı yemin ederken, “Şeker Baba şahidim olsun bunu ben yapmadım”, veya “bunu ben yaptı isen Şeker Baba beni çarpsın” der. İnanca göre Şeker Baba Çanakkale savaşına Çift Başlı Ak bir Kartal olarak katılmış Mehmetçğin yanında düşmana karşı savaşmıştır. Çift Başlı Ak Kartal motifinin halk inançlarımızda bu derece bariz yer almış olduğu başka bir tespit hatırlamıyoruz

Karir Bölgesi Alevi Zazalarında her Cuma akşamı Ceminde Türk Ordusuna, Atatürk’e, ana ve babaya dua edilir. Her güneş doğuşunda Alevi Zaza ana ve babasına da dua eder. Daha sonra diğer kaynakların verdikleri bilgiler münasebeti ile tekrar döneceğimiz şu tespitleri de yaptık; Alevi Zazalarda çift hanımla evlenen erkek ceme alınmaz, seyidin çocuğu muhakkak Seyyid çocuğu ile evlenir. Seyyid de olsa Alevi Zaza, Yola uymak durumundadır, aksi halde talipten kritik alır. Seyidin erkek çocukları gibi kız çocukları da seyittirler. Seyidin bir iki değil bütün çocukları seyittir. “Yılan yavrusu zehirsiz olmaz” tabiri vardır.

Hasan Bektaş Dede ile de kısa bir görüşme fırsatı bulduk. Bildirimi dinledikten sonra görüşme talebi bu samimi insandan geldi. Bildiri konum “Bitlis-Bingöl Yöresi Gönül Erleri ve Üryanlık” dı. Hediye ettiğimiz kitaplarda ve yaptığımız açıklamalarda her zaman olduğu gibi kimliği ırk veya kavimle değil kültür ile izaha çalışıyorduk. Sohbetimiz üryanlıktan açılmıştı. Kendisi Baba Mensurlu Ocağı’ndandı. Yaptığı açıklamada; Dede talibin bulunduğu köylerin genellikle dilini konuşur. Mesela Baba Mensurlulardan Varto-Dağcılar, İçmeler, Doğanca, Kartaldere köylerinin dedeleri Zazaca konuşurlar. Kığı, Karir, Doluçay dedeleri kırmanca konuşurlar. Sütlüce dedeleri Zazaca konuşurlar. Hepsi Hormekli olmalarına rağmen bir kısmı Kırmanca ve bir kısmı da Zazaca konuşurlar. Aktardığımız bilgilerin arasında bazı ince farklılıkları okuyucunun sağduyusuna bırakıyorum. Bazı bilgiler tercih süzgecinden geçiriliyordu ki, bunu farkında olmadan aktarırken ben de yapıyor olabilirim

Hasan Bektaş Dede'ye alevi tefekküründeki dünyanın kozmogoni ve kozmolojisine dair sohbet etmek istiyorum . “Dünyayı yoktan var eden Allah'tır” demekle yetiniyor. Hz. Ali, adem Alehisselamla birlikte vardı derken bulunduğumuz yer kalabalıklaşıyor Devriye'ye dair sohbet imkanı bulamıyoruz. Mezar mimarisinden söz açıyoruz, Koçlu-Koyunlu mezar geleneklerinin olmadığını öğreniyoruz. Aynı soruyu Solhan tarafının Şafii inançlı Zazalarına da sordum, onlarda da olmadığını öğrendim. Bu tarz mezar yapımı bölgede daha ziyade Tunceli Alevi inançlı Müslüman Zaza halkta vardı.

İlginç bir tespitimizde Nevruz konusunda oldu. Solhan yöresi Alevi Zazaları Nevruz/Yenigün kutlamaları yapmamaktalar. Özellikle yaşlı kuşak bu inancın Ateşperestlere ait olduğu söyleyip televizyon programlarından rahatsız olmaktadırlar. Solhan'da Hazarşah köyünde, Göl Mezrasında içinde yüzen adacıkları bulunduğu bir göle gittik Burası hakikaten Hakkın harikası bir yer. Buradan dönerken, alevi Zazalar ile Suni inançlı Zazalar arasında yavaş yavaş evliliklerin başladığını öğreniyoruz.

Bu arada dede-talip ilişkilerine değiniyoruz, Hasan Bektaş Dede; dede talip ile evlenemez, evlenir ise dede de olsa düşkün olur..Alevi düşkünlük kurallarında gevşeme vardır. Eski disiplini bulamıyoruz. Zamanımızın şartları Dedeliği maalesef yozlaştırdı. Cemlerimize cemaat olarak inanç garibanları katılıyor. Alevi kesime ortak buyruğun getirip götürecekleri konusunda net bir açıklama yapmayan Hasan Bektaş Dede, Alevilik ile Sünnilik arasındaki farkları sıralayınca ben Sünni olmama rağmen Alevi'den farkımı göremedim diyorum. Ehlibeyt'i ve Hz. Ali'yi sevmek ve onları sevmeyenlere yüz çevirme konusunda ben neden geri kalmış olayım ki. Aleviliği, Bektaşilik ve Kızılbaşlıktan farklı gören Hasan Bektaş Dede, bunların Türkçe konuşarak Türk kültürünü yaydıkları kanaatinde. Farklı bir kültür inşaa etme gayreti burada da göze çarpıyor. Bu arayış içerisinde olanlar belki de haklıdır. Türk milli kültürü bir ırka veya kavme mal edilmek istenilmiş ise, doğal olarak tepki toplamış da olabilir. O'na göre Ali Ellahiler Hz. Ali'yi Allah olarak kabul etmektedirler.

Alanımızla ilgili akademik çalışma yapan tek araştırmacı Lamia Levent'ti “Bingöl ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri ” isimli mastır tezinde Bingöl merkez ilçe ve merkeze bağlı köylerde türbeler etrafında gelişmiş olan inançları incelemişti. Bu incelemede Şeyh Ahmet' çift sürerken öküzünün yanına bir ayıyı koşabilmektedir. Anadolu' da aslana, geyiğe, yılanı , duvara, kayaya hükmeden ulu zatlarla ilgili tespitler yapılmıştı, Lamia Levent'in yaptığı tesbit ile alan zenginlik kazanmıştır. Şehit türbeleri ile ilgili olarak bizim yaptığımız bu bölgeden tesbitler de zenginleştirilmiştir. Şehit Asker, ayrıca Şehit Askerler, Zurab, Kırmızı Pınar Suyu, Sarung, Lem-i Şehit, Şeker Baba ve diğerleri bunlardan bazılarıdır. Bingöl'ün Yamaç Köyü'ndeki iki şehitten birisi erkek diğeri ise bayandır.

Rüyaya girerek türbesinin yapılmasını istemek, onayı olmadan türbesinin yerinin değiştirmesine tepki vermek, ziyaret yerinin suyundan ve toprağından çeşitli hacetler için istifade edilesi, Ulu zata ait asanın ve kavuğun hikmetinin olması, ulu zatların mezarlarının yüksek yerlere defnedilmesi, köye ve dağa ulu zatın isminin verilmesi, ulu mekanlara çaput bağlamak ve taş yapıştırmak, bu türden yerlerde sembolik beşikler yaparak bebek talebinde bulunmak, ulu makamların çok yakınlarına kadar at sırtında gidilmeyeceği , Farklı zamanlarda farklı yerlerde görülebilme hikmetini gösterebilmek, hastaları cinlerden kurtarmak, Şeyh Alaaddin Korkutata örneğinde olduğu gibi geleceğe dair olayları tahmin edebilmek gibi hallerin Bingöl ulu zatlarında da olduğunu araştırmacı tesbit edip çalışmasına almıştır. Geçmişin Anamaygıl olarak bilinen ve günümüzde de Yeşil Sarıklılar olarak tanımlanan, rahmete göçmüş olan ulu zatların günümüzde savaşılan askerin yanında yer almış olduklarını Bingöl inançlarında da görmekteyiz. Bunlar bu çevrede “Yeşil-Beyaz Sarıklılar”

olarak bilinmektedirler. Bu şekilde Rus istilasına karşı, İstiklal savaşına, Kıbrıs savaşına katılmış olan ulu kimselerin menkıbeleri anlatılmaktadır. Kara Baba, Şeyh Süleyman Kurri bunlardan bazılarıdır. Sultan Kubeyşi örneğinde olduğu gibi bazılarının türbesinin etrafında tavaf edilmektedir. Keza Sultan Kuteybi'yi 7 defa ziyaret edip kurban kesenlerin Beyti ziyaret etmiş sevabı aldıklarına inanılır Türbelerle ilgili yeni bir uygulama şekli olarak, Şeyh Mustafa örneğinde olduğu gibi, ziyaretçiler türbenin örtüsünden hacetleri için parça kesip alabilmektedirler.

Bingöl'ün Büyükbaş köyündeki Kara Baba, kendisine gelmesini istemediği ziyaretçiye uğultulu ve şiddetli rüzgar gibi eser sonra büyük bir yılan gibi görünürmüş. Anadolu'nun diğer bazı türbelerinde de ulu zat gelmesini istemediği şahsı ve gelinme şekli uygun şahsı farklı yöntemlerde uyarır. Uğultu ile kendini ifade etme şeklini bazı dağlarda da görebiliyoruz.

Şeyh Ahmet'in türbesine, bizi Abdurrahman Ensari şahsi arabası ile götürdü. Burası Bingöl'e birkaç kilometre mesafede. Türbenin yakınında bir kısmı eski olan bir hayli mezar var. Bunlardan bir kadına ait olan mezardaki meşe ağacına geçmişte çaput bağlanmış sonradan bu ağaç kesilmiş. Biz gidince kapalı olan türbe, Perşembe günleri açık oluyor ve adak adanıyormuş. Türbenin yanındaki odada hastalar birkaç saat yatıp şifa buluyorlar. Bu bölge şeyh Ahmet Deresi olarak biliniyor.

Çalışmamızda en geniş bilgiyi Mustafa Kurban'dan aldık fevkalade meşgul olmasına rağmen tevazu gösterip, bize kadar gelip geç saatlere kadar yardımcı oldu. Kendisinin bu konudaki bilgisi ve yardım sever bir aydın olduğu çevrece de bilinmektedir. Görüşmemizde bilmediğimiz, teyidine ihtiyaç duyduğumuz veya kısmen bilgi sahibi olduğumuz bir çok bilgi edindik. Mustafa Kurban Dede, Kureyşen Ocağı'ndan Seyyid Mahmudi Hayrani'nin neslinden onun torunudur. Seyyid Mahmud Hayrani 43. nesilden Hz. Muhammedin soyundan gelmektedir. Aleviliği tanımlarken, Muaviye yanlıları Sunni, Ali yanlıların Şii ve bu mücadeleye karışmayanların da Harici olduklarını söylüyor. Aleviliği ise, Şiiliğin bir kolu olarak niteliyor. Bektaşilik babadan geçmez , hak eden olur, Aleviler irşat için Hacı Bektaş'a giderler. Zikir-Dua, Türkçe söylemler Türk költürlülük Hacı Bektaş'tan gelir. Alevilikte dedenin talibin dilini bilmesi gerekince o dille hitap edebilme kuralı, dedelerde ve ocaklarda nesiller içerisinde ana dilin değişmesine yol açmıştır. Birinci kuşaktan ana dili Zazaca olan bir Ocak'ta ikinci nesilde anadili hem Zazaca ve hem de Kırmanca olan bir dil yapılanması gelişebilir. Üçüncü nesilde Zazaca'nın yerini tamamen Kırmancaya bıraktığını görmek mümkündür. Bütün Alevi Zaza Ocakları başlangıç ocağı olarak Ahmet Yesevi'yi bilirler. Alevi Zazalarda Dedenin oğlu, otomatikman Dede olurken, kız evlat ise, “ana” dır. Dede ve Ana muhakkak Seyit ile evlenmek zorundadırlar. Bu kurala uymayan Dede ve Ana vasıflarını yitirirler. Bu arada Cemlerde verilen düşkünlükle ilgili cezalar veya dedelik kurumunun cezalarını geçerliliği eskiye nazaran hükmünde kayba uğramaktadır. Eskiden Cemlerde saz kutsanır, öpülüp Dede'ye verilirdi. Şimdi saz düğünler dahil herkes tarafından her yerde çalınır olmuştur. Zekat Hakullah'dır. Rızalillah şahsın gönlünden kopan lokmasıdır. Alevilikte Dede de olursa talip ile evlenme olmaz. Nasturiler, Hz. Ali'nin Tanrının yer yüzündeki gölgesi olduğuna inanırlar. Hz. Ali'nin öteki aleme göçüşünde kendisinin deveye bindirilmesini ister, sonra tabuttakinin de deveyi çekenin de Hz. Ali olduğu görülür.

Alevilerde peygamber haktır, Hz. Muhammedin damadı olan Hz. Ali ile ilgili beyanları onun sevgilisi oluşundandır. Kur'an-ı Kerim haktır, ilaveler yapılmış olduğuna dair iddialar vardır. Caferi İnançlı Müslümanların Kuranlarında bazı farklılıklar vardır. Bingöllü bir Alevi'ye göre, Hz. Ali Allah değildir, peygamber değildir, Peygamber ile eşdeğer değildir.

Alevilerde cuma akşamı kiblenin olduğu köşede mumum karşısında ailece dua edilir. Her akşam ile gün arasında Çıra Duası yapılır Bingöl Alevilerinde dualar Türkçe yapılır Dualarda; “Sen bizi pirsiz, yolsuza düşürme, Sen bizi darından, didarından Hz. Muhammedin Şefaatinde Hz. Ali’nin kantarından ayırmayasın” denir..Alevilerde Cuma akşamları ölü hayrı verilir. Bu en son ölen kimsenin hayrıdır. Yoksul komşular öncelikli olmak üzere komşulara yemek ve ekmek verilir.

Bingöl Alevilerinde bir işe başlanırken, mesela hasat yapılırken kurban kesilir ve “Yarabbi bunları sağlıklı yemeği nasip et” gibi dua edilir.Alevi talebini Allah’tan yapar, ulu zatların ziyaretlerinde dua edip istekte bulununca “Allah’ın veli kulusun sen de dileğimiz de vesile ol” denir. Her Alevi köyünün bir tepede, köyünde bir ziyareti vardır. Kışın gidilemeyeceği için köylerde de dede ziyaretleri bulunur. Bu mekanların ağaçları kesilmez, buralarda hayvan otlatılmaz, buralar dua etme mekanlarıdır.

Her dede, her bölgede hizmet veremez, her istediği yere istediği girip görev sürdüremez Her dedenin bir bölgesi vardır. Pir yılda bir defa talibini ziyaret eder. Bu ziyaretlerde dua yapılır, kurban kesilir, durum değerlendirilir. Mürşit 4 yılda bir Pir’i değerlendirir. Bir Mürşit birkaç Pir’i denetler, Mürşidi de Hacı Bektaş Dergahı denetler, Var ise, Mürşidin suç türünden bir durumu Hacı Bektaş Dergahı’na yansıtılır. Dergahta; 4 makam ve 4 kapıdan geçmeyen bu göreve getirilmez. Pir ve Mürşidi Dergah tayin eder Ayrıca bölgesel dergahlar da vardır.

Alevilerde borçlu ile alacaklı arasında ihtilafa veya benzeri çözüm bekleyen ihtilaflara cemde ilgililer karar verirler, suçlu bulunan suçlanır, yol düşkünü kabul edilir ve dışlanır.

Dede bir talibin mutfağına bakar duasını yapar, talip fakir ise de, dedenin Hak Ullah’ını verir. Dede talibin fakir olduğunu görür Hak Ullah’ını yani onun zekatını alır cebine koyar, böylece talip vecibesini yerine getirmiş, dede de kabul etmiş olur. Sonra dede almış olduğu o parayı tekrar talibine geri verir. Biz Borçalı Türkleri arasında alınmış bu türden hayır para veya malların alan şahsın alıp kabul edildikten sonra, hayır sahibinin vermesi için muhtaç bir kimseye yönlendirildiğine şahit olmuştuk.

Bingöl’ün Alevi inançlı Zazalarda çift hanım almak düşkünlük sebebi olarak sayılır, bu tür kimseler yol düşkünlüdürler. Hak yenmemesi çok önemsenir. Geçmişte köpeğini dövdüğü için düşkün hükmüne muhatap olan bir Alevi’ye ,”Aliyi Cengan” diye bilinen ve hep bu olayı hatırlaması için bir kazan hediye edilir. Dedelerin söyleminde; “Size kimsenin malı helal değildir, hiç kimsenin namusu size helal değildir, size yapılmasını istemediğiniz bir muameleyi başkasına yapmayınız, yapamazsınız” felsefesi esas alınır.

Alevi Zaza evinde geyik postunda namaz kılmak ayrıcalıktır, itibarlı bir ibadettir. Av yapmak günah sayılır ve bütün canlıların yaşama hakkı vardır inancı hakimdir. Balık yenmez, Cuma akşamları balıkların göllerde toplanıp zikir yaptıkları inancı vardır. Dağ keçileri ve geyik türü boynuzlu hayvanların avlanması kesinlikle yasaktır. Bunların, Hz. Musa Peygamberin sürüsü oldukları inancı vardır. Güvercin ve Turna da itibarlıdır. Bunlarla ilgili efsaneler, anlatılar ve inançlar vardır. Ayı da itibarlı bir hayvandır Kurt ve Çakal’dan daha yakın bulunur. Tavşan’ın yenilmesi aybaşı oluşu itibariyle yasaklanmıştır.

Bingöl’ün Zaza Alevi’sinde güneş ile aya inanç itibariyle eşit mesafede durulur, Ateşe su dökülmez söndürüleceği zaman toprakla kapatılır. Komşuya akşamdan sonra ateş verilecek ise hepsi verilmez, bir kısmı alıkonulur, akar suya tükürülmez kirletilmez.

Bildiri sahiplerinden Muhittin Özdemir, Şafilik Arap ürünü sanılsa da daha ziyade Horasan Maveräünnehr ürünüdür, dedi. İskender Oymak Bingöl’de Misyonerlik faaliyetlerini anlatırken; misyoner, insanları din adına hayırlı olması için misyonerlik yapmaz, zira öyle olsa idi faaliyetlerini ülkesindeki ateistlere yöneltirdi. Misyoner yöneldiği kimsenin menfaati için değil, kendi menfaati için bu faaliyeti yürütür. Dini değiştirildiği için birisinin değil kendi menfaati vardır, demektedir.

Sempozyumda her bildiri sahibi için bir müzakereci belirlenmişti. Sanırım bunlardan birisi idi, yerinde bir açıklama yaptı. Konuşmacı açıklamasında; tarih boyunca din ile dinsizlik arasında savaş olmamıştır. Savaşlar gerçek din ile Allah’ın reddettiği din arasında olmuştur. İslam dini tek Tanrılıdır. İslam’dan evvel de Allah’a inanılıyordu ancak araçlar da koşulluyordu. İslamın reddettiği işte bu araçlardır. İslam kendisine araçlar vasıtasıyla yaklaşılmasını ret eder, dedi.

Ahmet Taşğın’ın bildiri konusu, Bingöl ve Çevresi Aleviler idi. Sempozyuma alandan yaptığı derlemelerle gelmişti. Her zamanki gibi derli toplu ve çarpıcı açıklamalar yaptı. Bildirisinde Alevi Ocakları’nın başıboş ve rast gele olmadıklarını, dörtlü birbirini kontrol eder vaziyette örgütlendiklerini, Mürşit Ocağı, Pir Ocağı, Rehber Ocağı ve Düşkün Ocağı’nın koordineli çalıştıklarını ve belirli alanlarının olduğunu anlattı. Baba Mansur’un Mansur ve Çevresi’nin babası olduğunu, Babalık geleneğinin Ahmet Yesevi’den geldiğini, yerleşik düzene geçildikten sonra bu düzenin aşirete dönüştüğünü, Ocağı aşiret olarak tanıtmanın , ocağı aşağılamak olacağını, Ocakların aşiretlerin üzerinde olduğunu, bir ocağa 3-5 aşiretin bağlı olabileceğini belirtti. Aleviliğin, İslam dışı olduğu fikrinin Marksist hareketin ürünü olduğunu, Alevilikte İslamın özü olduğu ve bu özün hala yaşamakta olduğunu açıkladı. Sözlerini, yarın bize göz açtırmayacak olanlar, bugün bizim taviz verdiklerimiz olacaktır, cümlesi ile bitirdi.

Çok ciddi bulduğum teorik tahlilleri ile dikkatimizi çeken Doğan Karasu ile toplunun etnik kesimleri arasındaki farklılıkların derinleştirilmemesi konusunda bazı tartışmalardan sonra ortak bir noktada buluşuyoruz. Sempozyumun mahiyeti konusunda bu sosyolog arkadaşım “yeni bir Bingöl yaratma gayreti var bu yanlış” diyor. Bu teşhisinde ne kadar haklı veya Bingöl’deki Alevi’si Sünni’si, Türkmen’i Kırmanc’ı Zaza’sı, resmi sivil sektörü, muhalefeti iktidarı ile, Bingöllülük ruhu etrafında kenetlenme gayretini, bence peşin hükümlerle dışlamak da fazla katılacağız bir yaklaşım tarzı değil. Bingöl’deki farklı kesimlerin sempozyum merkezli arayışlarını mercek altına almak yararlı olabilirdi. Ancak böylesi bir yöneliş ciddi biçimde bizi konunun dışına taşırdı. Şu kadarı söylenilebilir ki, yönetenler yönettiklerini gerçeğine uygun olarak tanıyamamışlar, bu biganelik ve bilgisizlik , gaflete düşmeleri ile kalınmamış ihanet de edilip ihanete de sebep olunmuş ve hainlere bir şekilde meydan bırakılmış olduğu için de mesuldürler... Biz çok kere olduğu gibi faturayı oryantalizm bağlantılı emperyalizme çıkarırken, sanırım tek millet yaratma fikrinin var ise şansı ki biz ona inanıyoruz. Farklılıklara hazımlı davranılmak geçecektir. Ulus devletin geçmişi ile özeleştirisel hesaplaşması geleceğinin mamuriyeti adına hayıra vesile olabilir kanaatindeyim. Şurası muhakkak ki, birlikte yaşanmakta olunan halkların varlığını inkar etme,,onları yok sayma stratejilerinin yanlışlığı kadar, yeni dönemde, halklar arası kültürel ortaklıkların artırılması arayışına duyulacak saygı, farklılıkların kabülünden geçer. İnkarcılıkta olduğu gibi, ortaklıkları artırılması arayışında da ekstrem davranılması karşılıklı iç sömürü demektir ki, dış emperyalizme beslenme imkanı tanır

Doğan Karasu'nun Yönetim Kurulu Başkanı Olduğu Bin-Der'in raporundan, çalışmamızla ilgili bazı maddeler alarak fikir vermek istiyoruz. "Feodal ilişkiler toplumsal dönüşümün sağlanmasını güçleştirmekte" "Aşiret kültürü ve asabiyeti tartışmaya açılmalı, aşiret kültürünün psikoloji ve bu psikolojinin toplumsal fayda ve zarar yönü tartışılmalıdır." "Tevekküle dayalı kaderci dünya görüşü terk edilmelidir." "Ataerkil aile yapısı ve anlayışı sorgulanmalı, bu yapının kültürel, sosyal , psikolojik ve ekonomik boyutu, besleyicileri ile birlikte tartışmaya açılmalıdır." "Sosyal bağımlılık kültürünün toplumsal ve bireysel yansımaları gözden geçirilmelidir." "Devletten beklentiler azaltılmalı devlet merkezli düşüncelere prim verilmemeli." Devletçi görünen ancak devletin imkanlarını kullanan, devletten beslenen güçlere bu imkan tanınmamalı." "Din bir fenomen olmakla birlikte en çok istismar edilen bir realitedir. Toplumsal hizmetlerde ve bireysel yarar sağlamada, siyasette etkili olan bir dinamik olmaktan acilen çıkarılmalıdır. Kimsenin dini veya din karşıtlığını kullanma hakkı olmamalıdır." "Ağalık, beylik, seyitlik, şeyhlik, eşraftan kişiler vb gibi sosyal aktörler etkisizleştirilmelidir." "Benim köyümden peygamber çıkmaz inancı tartışılmalıdır." "Geleneksel yapının toplumsal rol paylaşımı ve mantığı tartışılmalıdır." "Aşiretçi kültürü canlandırıcı çalışmaların ve isteklerin mantığı tartışılmalıdır." "Kültür temelinde bir araya gelememiş olma ihtiyacı sorgulanmalıdır." "Mevcut yapının oluşmasında dinin etkisi toplumsal taraflarca tartışmaya açılmalıdır" "Sünnilik ve Alevilik gibi ayrışmaları tetikleyen nedenlerin etkisizleştirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu ayrışmalar kimseye rant sağlamamalıdır." "Sünnilik ve Alevilik gibi ayrışmaları siyasal tercihlerin ve toplumsal yapılanmanın önemli argümanı olmaktan çıkarılmalıdır."

Derlediğimiz halk inançları kısmına geçmeden "Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam" isimli esrin inanç konusu ile ilgili kısımlarına yer vermek istiyoruz .Doğan Karasu'nun bu çalışmasından sonra esasen bu konuda açıklanacak fazla bir şey de kalmıyor. Kitabı Okurken İsmail Beşikçinin Alikan Aşireti isimli kitabı satır satır gözümün önüne geldi. Beşikçi çalışmaları ile Güneydoğu Anadolu'da insanların olaylar karşısındaki tavrı konusunda çok etkili olmuş. Bunu Bingöl'e giderken otobüste tanıştığım Elazığlı emekli işçi ile yaptığım sohbetlerde çok net olarak gördüm Doğulu insanımızın mensubiyet duygusu için gerekli paradigmanın ilk temel taşlarını Beşikçi atmıştır. Zamanla bu istikamette üretilen eserler çizgiyi derinleştirmiş bazen Beşikçiye ters de düşebilmiştir. Ancak O'nun siyasi zihniyet farklılığının ilk mimarlarından olduğu anlaşılıyor. Elazığ yöresinin bir kısım ana dili Kırmanci olan faaller, Demirci Kava ile siyasi amaçlı olarak kutlanılan Nevruz arasındaki bağı, bu şuurlaşma yarılışının bir tezahürü olarak sergiliyor. Bu konuya muhtemelen Bingöl'ün Şafii inançlı Zazalar'ın Nevruz karşısındaki, İslamiyet dışıdır, Zerdüşizm inancıdır, bölge kültürünün ürünü değildir teşhisleri münasebeti ile de dönebiliriz.

Doğan Karasu eserini sosyolog olarak yazmış, kitabındaki ilgimizi çeken her orijinal tespiti aktarmaya ve yorumlamaya kalkmak doğaldır ki anlamsız olurdu. Bazı fikir verici kısa açıklamalar artırdıktan sonra inanç kısmı üzerinde daha fazla durmak istiyoruz. "Çokca bilinen bir aşiret kültürü yoktur....Kan bağına dayalı bir aşiret anlayışı ve kültüründen ziyade bölgesel tanımlamayla ifade edilmeye çalışılan bir aşiret anlayışından bahsedilebilir. Son zamanlarda bu yapıya canlılık kazandırılmaya çalışılmaktadır. Aşiret kültürünü canlandırma, bir aşiret ile kendini nitelendirme eğilimi oluşmaya başlamıştır. Bunu zararlı ve ilin geleceği için tehlikeli olarak görüyorum...Bingöl'ün selametini aşiret kültürlü eksenli değil, kültürleşmenin, sağlıklı bir biçimde işleyen kültürleşme sürecinin oluşturacağı bir gelecekte aramanın daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum....Ağalık, beylik, seyitlik, şeyhlik, tarikatçılık gibi maddi ve manevi lider durumunda olan kişiler sosyal yapının şekillenmesinde etkili olmuş, yanlış yapılanmış sosyal bünyenin devamlılığını sağlayamamıştır..." "Genel anlamda paylaşılabılır nitelikli verilerin 8ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel) azlığı karma bir ilişki

kültürünün oluşmasına yol açmıştır. İlin tarihi ve kültürel zenginliği sahip olmaması, yani geçmiş olmanın bir kültürün oluşturduğu eksikliğin varlığını hissetmek mümkün..” “Şeyh Sait kıyamından sonra yöre alimlerinin idamı diyanet aleyhindeki propagandaları etkilemiştir. Mollalar diyanette görev almaya başladıkça diyanet kurumu meşrulaşmaya başlamıştır” “resmi din adamlarının mollaların ekonomik kaynaklarını bölüşmeye başlaması molla-resmi din adamı ihtilafını artırmıştır.”

Doğan Karasu'nun tamamen halk inançları ağırlıklı tesbitleri bizim öncelikli alanımızdır. Yaptığı tesbitlerin büyük bir kısmı Türk kültürlü halkların yaşamındaki ortak verilerdir. Bir kısım özgünlük arzeden tesbitler evvelce tanış olduğumuz bilgilerdi Bütün bunlara rağmen bir hayli çarpıcı tespitleri de olmuştur. Biz daha ziyade bunlara değinerek çalışmamızı zenginleştirmek istiyoruz. “Cuma günleri ağaç kesilmez, çoğu yerlerde çalışılmaz ve tatil olarak kabul edilir..”

“Adaklar genellikle ziyaret yerlerinde kesilir. Adağı adayan kişi adağı adarken yer belirtmiş ise belirttiği yerde keser. Ya da uğur getireceğine inanılan yerlerde adak kesilir. Ancak en çok ziyaretlerde kesildiği bir gerçektir.” Bize göre kutsal olarak kabul edilen bir mekanda kutsallığına inanılan bir uygulananın yapılması ibadeti katmerleştiren olmaktadır. Adeta nur üstüne nur gibi bir anlayış.

“Ahiret kardeşliğini gerçekleştiren kimseler hem dünya hem de ahrette aynı yerde olacaklarına inanırlar...ahiret kardeşliği aynı tarikata mensup kişiler arasında daha yaygındır. ..Ahiret kardeşlerinin evliliklerine dini bir engel yoktur...Kan kardeşliğinde istenilmemesi halinde taraflar birisi veya ikisi kardeşliği bozabilirler”() Süt kardeşliği aynı anadan doğmamış olmakla beraber aynı anadan süt emmekle oluşur ve zaruret olmadıkça pek istenilmez, zira gerçek kardeş gibi mütalaa edilen bu kardeşler evlenemezler

“Sadaka vermekle ilgili gelenek ve inanış biçimleri farklıdır. Kimi yörelerde yeni doğmuş çocuğun başı etrafında para, ziyaret eşyası vb çevrilerek sadaka olarak dağıtılır. Bunun amacı çocuğun musibet ve kötülüklerden korunmasını sağlamaktır.(...) Kimi yerlerde verilecek sadaka başın etrafında çevrilerek verilir. Baş vücudun tamamını ifade eder.(....) Sadakaların yoğun olarak verildiği gün Cuma sabahıdır. Kimi yerlerde sadaka niyetine sabahın erken saatlerinde, kapı önüne bir kalıp sabun bırakılır(...)Bazı yörelerde bir hayvan hastalanan kişinin etrafında birkaç kez döndürüldükten sonra kesilir ve eti sadaka niyetiyle dağıtılır Verilen her sadakanın bir musibetin önüne geçeceğine ve onu engelleneceğine inanılır.” ()

Bu uygulamalar Türk kültürlü coğrafyada sık görülen örneklerdir. Biz başında dolandırma ile etrafında dolanma ve tavaf arasında bir bağıntı olduğu kanaatini taşıyoruz. Dönem ile etrafında dönülen şahıs yatır veya hasta arasında manevi bir elektriklenmenin olduğunu, tavafta yardım alındığını ve döndürülen nesnenin muhtemel bir olumsuzluğu kendisine çektiği inancı bulunduğu dair olan tesbitlerimizi, Diyarbakır'a götürdüğümüz bir bildiride ele aldık D. Karasu yaptığı tesbitleri ile mistik dönme ve döndürme inancının bir kült oluşması çalışmalarına katkıda bulunmuştur.(.....)

“Aynaya, akşam hava karardıktan sonra, bakılmaz. Özellikle Perşembe akşamları çocukların aynaya bakmaları hoş bakılmaz. Çocukların korkacağına, çocuğun güzelliğinin aynaya geçeceğine inanılır. Gece aynaya bakmanın insanı çirkinleştireceği inancı da vardır. Losuha olmuş kadının gece aynaya bakması tasvip edilmez, aynaya baktığı takdirde cinler

tarafından çarpılacağı bakanın yüzünün gece gibi kara olacağı inancı vardır. Kırık aynaya bakmak uğursuzluk getirir.” ()

Akşamdan sonra aynaya bakılmaması gerektiğine, çocukların ve hamile kadınların aynaya bakmalarının doğru olmadığı inancı çok yaygındır. Kırık aynaya bakılmayacağı gibi kırık aynanın bulundurulması da uygun bulunmaz. Ayrıca anaya bakılarak fal açıldığına dair tespitler de vardır. Rüyada ayna parlak gelecek olarak algılanır. Bir çok yerde mesela Karapapahlarda ayna insan ismi olarak da geçer. Doğu Karadenizde nazarlıklara ayna konulduğu da olur. ()

Bingöl’de yaşamakta olan gece tırnak kesilmeyeceği eşiğe oturulmayacağı, çocuğun üzerinden atlanılmayacağı, bir defa atlanılmış ise tekrar bir defa daha atlanması gerektiği aksi halde çocuğun boyunun kısa kalacağı inancı Türk kültür coğrafyasında birlikte yaşanan halklarda ortak olan inançlardandır. Keza bugün Bingöl’de uygulanan bütün tür ve alanları ile kültür coğrafyamızın sair kesimlerin de aynen görülmektedir. İp bağlamak, saç kılından yararlanmak, büğülü elma türü bir şeyler yedirmek ayetleri ters okumak, damadı gerdek gecesi bağlamak gibi uygulamalar da ortak kültürün Bingöl’deki tezahürleridirler. Keza fal ile ilgili inanç ve uygulamalar da tamamen müsterektir. Büyünün ortadan kaldırılmaları yöntemleri de hayvan kafası, efsun, nefes, muska gibi uygulana gelen inançlardır. Ziyaretlerle ilgili inançlarda da kültür coğrafyasının sair kesimleri itibariyle bir fark yoktur Bingöl’de de çaput bağlama ve taş yapıştırma uygulamaları vardır.

Bingöl halk inançlarına göre camide yıkanan ölünün ruhu camide kalır, cami boş iken içinde kötü ruhlar barınmaz. Yeminlerin büyük bir kısmı cami üzerine yapılır. Camiye kötü niyetle girenin sonu kötü olur.u tespitlerden cami üzerine yemin edilmesi bizim için yenidir. Cinlerle ilgili Bingöl’deki inançlara göre cinlerin de iyisi kötüsü, bilgilisi cahili, inançlısı-inançsızının olduğu inancı vardır. Cinler dere ağzlarında, çatı altlarında, dar yerlerde, kuşburnu bitkisinin olduğu yerlerde, mezarlıklarda, harabe olmuş yapılarda hayvanları bulundukları boş arazilerde bulunurlar Cin çarpmaları ilkbaharda daha çok rastlanılmaktadır. İlkbaharda taze çayırın üzerine oturanı cin çarpacağı inancı vardır. Cinler çarptıkları insanların çarpan cinin ismini söylemesini istemezler, hortum biçimindeki toz bulutunun cin düğünü olduğuna inanılır, cinlerin çarpmasından hamile ve yeni doğum yapmış kadınların korunması için yanlarında demir parçası bulundurulur. Gelinin cehizini cinlerden korumak için gelin bohçasına demir parçası konulur. Cinin çarptığı yerlerden birisi de kapı eşikleridir., eşikte oturanı da çarparlar. ()

Bu tespitler daha ziyade bu konuda bilinenleri zenginleştirme özelliklidirler,. Taze çayırda oturanları cinin çarpması, gelin bohçasından gelinin cehiz çalması, cin çarpmalarının ilk baharda daha yoğun olması, hortumun cin düğünü olması, bizim için yeni tespitlerdir. Biz cinleri insanlar gibi çalgılı düğünler yaptıklarını, bunun için belirli alanları ve geceyi seçmiş olmaları çok kimsenin bu düğünlere katılıp çok sonra ters bacaklarıyla cinleri görünce korku ile kaçıştıklarını veya bir vesile besmele getirince cinlerin kayıp oldukları tesbit etmiştik.()

“Gökkuşağı altından geçen kişinin cinsiyet değişikliğine uğrayacağına , öleceğine, tüm dileklerinin kabul olacağına cennete gideceğine inanılır, ona ulaşamayacağına gökkuşağının ucunda bir küp altının olduğuna, gökkuşağını gören kimsenin lafının gerçekleşeceğine, ucu suda ise yağmurun yağacağına, karada ise yağmurun yağmayacağına, gökkuşağının çıkması ile yağmurun duracağına inanılır. Gökkuşağı Hz. Fatma’nın Kuşağı olarak algılanır, bulutun üstünden yansıyan Allah’ın nuru olduğu kabul edilir. Kimi yörelerde “Eysık ve Fatık” olarak nitelendirilir.()

Gökkuşığı ile ilgili inançlar daha farklı varyantları ile birlikte Türk kültür coğrafyasında yaşamaktadır. Ancak yağmur ile ilgili bağlantısına dair olan inançlar ile küp altın boyutu bizim için yeni olmuştur.

Bingöl’de düşen sabunun dik gelmesi, hamurun parçalar halinde sıçraması , çay bardağında dem parçasının kalması misafir geleceği şeklinde yorumlanır ki, bu inançlar çok yaygındır. Anadolu’nun sair kesimlerinde küçük çocuğun bacaklarının arasından geriye bakması da misafir geleceği şeklinde yorumlanır. Halk inançlarında k

D İ K K A T A T L A N M A V A R

Kötü rüya gören fakire sadaka niyetine sabun verir, sabun elden ele verilmez veya elin tersi ile verilir, büyüünün bozulması için akar suya sabun atılır. Umumi yerlerde şehir banyolarından artan sabun geri getirilmez, rüyada sabun görmek acı işareti olarak yorumlanır

Çal/folluğuna yumurtlamayan tavuğun uyarılmak üzere kıcına tuz sürülür, böylece artık folluğuna yumurtlayacağına inanılır.Tavuğun horoz gibi ötmesi uğursuzluk sayılırken, kimin evinin önünde öter ise o eve uğursuzluk geleceğine inanılır ve sahibi tarafından orada kesilir. Bazı yörelerde öten tavuğun eti yenilmez, kara tavuğun ötüşü hastanın öleceği ve ak tavuğun ötüşü ise sağlığına kavuşacağı şeklinde yorumlanır. Keza köpeğin kurt gibi uluması, suyun bulanık akması, Ölüm kuşu/Baykuş’un ötmesi ölüm habercisi olarak algılanır. Kara köpek beslenmez, karganın ötüşü yeni bir habere işarettir. Karga öttüğü zaman “kele xer” denir. Ellerin göğüste çapraz bağlanması da uğursuzluk sebebi sayılır. Uğursuzluk mesajı veren olaylarda “Hayır haber” veya “Hayır olur İnşallah” denilmesi çok yaygındır.

Bingöl halk inançlarından yapılmış bu tespitlerin büyük çoğunluğu Anadolu genelinde yaşayan inançlardır.Kara tavuk bilhassa büyücülükte ve falcılıkta geçmektedir. Bitlis yöresinde ilkbaharla kümeslere ocak külü konulması halinde yumurtlamayı artıracığına inanılır. Tavuğun horoz gibi ötmesi ve köpeğin kurt gibi uluması baykuşun ötmesinin uğursuzluğu inancı hayli yaygındır. Karga öttüğü zaman hayır haber dilemek yanılmıyorsak bizim için yenidir. Halk inançlarımızda ak hayırı müjdeyi, kara ise, şerri kederi temsil ederler.Bingöl’den yapılmış bu tesbitlerle geliştirmeğe çalıştığımız Türk halk kültüründe hayvanlarla İlgili İnançlar çalışmamız zenginleşmiş olmaktadır.

Bingöl mevlitlerinin okunuş sebepleri, yerleri ve şekilleri pek farklılık göstermezler Mevlidin Kürtçe ve Zazaca okunduğuna rastlanılabiliyordu. Bingöl’de yazarın tespitine göre Türkçe okunmamaktadır. Bu görüşte olmayan araştırmacılar da vardır. Anadolu genelinde mevlitlerde hocanın önüne tuz konulur. Bu tuz “okunmuş tuz” olarak itibarla saklanır. Keza su da konulur böylece o da okunmuş olur. Şerbet de dağıtılır. Bingöl’de ise bu uygulamalar şerbet gibi tuz ve ekmek de teberruken dağıtılmaktadır. Tuz ekmek hakkı Türk kültürlü coğrafyada bilinirken bilhassa Özbekistan, Karakalpakistan, Başkurdistan, Tataristan’ta itibarlı misafirler evin ve köyün eşğinde ekmek ve tuz ile karşılanır.

Bingöl muska inancının içerisinde bizim ilk defa duyduğumuz ekmek okutmak vardır. Hırsızın yakalanması için ekmek okutulur bu ensede hırsızın gözlerinin şişeceğine inanılır. Biz hırsızın bulunması ve cezalandırılması için, sidikliğinin bağlatıldığını böyle hallerde hırsızın anılan organının şişeceği inancının olduğunu biliyorduk Ekmekle ilgili inanç tesbitlerimize bir yenisi eklenilmiş oldu. Bingöl nуска kültüründeki, kara gözlülerin nazarının değmeyeceği inancı da bizim için yenidir. Türk kültür coğrafyasında mavi gözlülerin nazarda etkili oldukları inancı vardır. At nalı, kaplumbağa kabuğu, hayvan baş iskeleti, koç ve geyik boynuzu ile ilgili uygulamalar yaygındır. Bingöl’de Nazardan korunmak için evde tuz gezdirilir. Suyun içine köz atılır ve şüpheli şahısların isimleri söylenir, köz alta batarsa ismi söylenen kimsenin nazar ettiğine inanılır.

Aynı halk kültürünü paylaşan diğer Türk kültürlü halklarda olduğu gibi, Bingöl’de de rüyalar uğurlu veya uğursuz veya rahmani ve şeytani olarak ayrılır, sabaha karşı görülen rüyaların ve büyük zatların gördükleri rüyaların gerçekleşeceğine inanılır kötü rüyalar başkalarına anlatılmaz

Bingöl’de evlenmemiş kız ve erkeğin kısmetini açmak için ziyaretlere gidilir dua edilir, ip bağlanır, kurban kesilir rüya görmeğe çalışılır görülen rüyaya göre kısmetini açılacağına inanılır. Ziyaretten alınan taş veya ağaç parçası evleninceye kadar saklanır. Gençler tekkelerde nefesi kuvvetli Dedelere okutulur, camide yazma açılır veya camide yazma bırakılır, kurşun dökülür, kilit açılır. Evlenmek çağına gelmiş bir genç kızın misafir olarak gittiği evden bir anahtar alır, onu yastığının altına koyar, niyet tutar ve kısmetinin rüyasına gireceğine inanılır. Genç kızlar gelinlerin ayakkabılarının altına isimlerini yazarlar, gelinin oturduğu baba evindeki son sandalyeye oturulur, evlenen gencin şerbetinden evlenmesi istenilen gencin kulaklarına sürülür, üç yol ağzında kilit ve anahtar açılır, hazırlanan tuzlu ekmeğin bir parçası kısmet bekleyen kız tarafından yenilir diğer parçası pencerenin önüne konulur Karga bu ekmeği hangi tarafa götürür ise, kısmetin o tarafta olduğuna inanılır. Elin üzerine uğur böceği konulur ve uçtuğu yön takip edilerek anlam çıkarılır. Bu esnada “bexto vewe mı şın kumca” kısmetimin olduğu yöne doğru uç anlamında bir şeyler denir.

Diyarbakır yöresinde caminin imamına bir yazma verilir, imam minareden ezandan evvel onu sallar böylece genç kızın kısmetinin açılacağına inanılır. Azerbaycan ve Kuzey doğu Anadolu’da tuzlu ekmek ve Karga ile ilgili uygulama “Tuzlu Glik” olarak bilinir. Kilit açmak, kısmet açılması için akar suya anahtar atmak Anadolu’nun sair yörelerinde de çok yaygındır. Ayrıca gelinin duvak telinden , başına damadın attığı saçından, nişan yüzüyünün kurdela parçasından, gelinin attığı nikah çiçeğinden de kısmet için hikmet beklenilir.

Genç kız ve erkekler ebeveynlerine evlenme isteklerini bir şekilde gösterirler bunun çeşitli uygulama biçimleri vardır. Sözü kesilmiş kız babasına uzun süre görünmez onunla görüşmez. Kaçarak evlenen kızın kınası kaçtığı evde çevrilir/yakılır/çalınır/sürülür. Erkek tarafından kız evine giden kimselere “Berburi” denir.

Kimi yerlerde damat yüksek bir yerden geline elma atar, almanın geline isabet etmesi uğur işareti olarak kabul edilir. Gelinin kırmızı kuşağı kardeşi tarafından bağlanılır. Gelin attan inerken ayağının altına kazan konur. Kara kazan kötü günlerin ayak altına alınması ve Ağ at ise mutluluğa binilmesi anlamına gelir. Gelinin yastığı damattan bahşiş almak için ve gelin evinden ufak eşyalar, uğur getirmesi için çalınırlar. Gelinin ayaklarının altına bırakılan kaşık türünden eşyayı kırmasının uğuruna inanılır. Ayrıca bereketine inanıldığı için gelinin

yumurtayı duvara çalarak kırması istenir. Gelinin kucağına bereket ve bol erkek çocuk temennisi ile erkek çocuk verilmesi uygulamasına burada da rastlanır.

Bingöl halk inançlarında çocuk sahibi olunabilmesi için ziyaretlere, şeyhlere ve seyyitlere gitme inanç ve uygulaması vardır. Hamile hanımın doğacağı çocuğun cinsiyetine tahmin için bazı inançlar vardır. Göbeği yuvarlak ve büyük ise doğacak çocuk erkek sivri ve büyükse kız olur. Çene kısmı etli olan küçük baş hayvan kafası kız çocuğa işaret eder. Midesinde yanma olan anne erkek çocuk doğurur. Başına kız atılan hamile kadın karın ve bacağına kaşır ise doğacak çocuk kız olur. Erkek doğuracak annenin sesi kalınlaşır. Düşük yapan anneler için “Tas İndirilir” İp bağlatılır ipi imam zade bağlamalıdır. Göbek bağı makasla kesilir ve makas 3 gün boyunca yatağın dibine konur kesilen uç ip ile bağlanır, artan ip yakılır külü bağına sürülür. Göbek parçası hayvan sürüsünün içine atılır ise aile çok çocuklu olur. Çocuğun zeki olması için parça zeki birisinin ayaklarının altına atılır. Bazen da iyi bir meslek sahibi olması isteniyor ise parça o şahsın ayağının altına atılır Bu bağı saklayanlar da olur bu bağı kesenlere “göbek nenesi” denir. Bu arada bağı suya atan veya toprağa gömenler de olur.

Bingöl’de çocuğu olmayan kadınlar hamile kadınlarla hastalığı ona da geçeceği için görüştürülmek istenilmez. Çocuğu yaşamayan kadınlar için kırk akrabadan toplanan para ile elbise alınır, çocuğa yaşaması için bu elbise giydirilir. Hacca ve kutsal yerlere gönderilmiş elbiselerin hikmetine inanılır. Hacdən getirilmiş boncuklardan kolye yapılır ilkin annesinin sonra çocuğun boynuna takılır

Türk kültür coğrafyasının sair yerlerinde de rastlanılan Bingöl halk inançlarından diğerlerine örnekler; Bazı yörelerde kulağı denilen çocuğun kulak deliğinden kara köpeğin kılı geçirilir, 7 yıl üst üste kurban kesilir, çocuk erkek ise 7 yıl saç kesilmez ayrıca 7 Mehmet’ten birer parça bez alınır birbirlerine eklenir giysi hazırlanır 7 yıl çocuğa giydirilir. 7 yıl boyunca çocuğun saçını ailesi kesmez saç başkalarına kestirilir. Başka bir uygulamada da 7 Mehmet’ten para toplanılır bu para ile delinen kulağa gümüş küpe takılır. Adı Mehmet olan 7 kişiden birer çivi alınır bunlar bir horozla birlikte hocaya götürülür, horoz kesilerek kanı çivilere sürülür bunlar demirciye ezdirilip bilezik haline sokulur ve 7 yıl boyunca çocuğun koluna takılır

Çocuklara Peygamber ismi, güzel isimler, 12 imamın isimleri, Dede isimleri konulur son zamanlarda Kürtçe ve Zazaca isimler koyulması yoğunlaşmıştır. Çocuklara daimi isimlerinden evvel “Göbek Adı” olarak Fatma Muhammed gibi dini isimlerin verilmesine rastlanılır Kanaatimize göre dini isimlerin konulması kültür coğrafyamızın harçlarındandır. Etnik kökenleri isimlerin seçilmeleri kültürel ortaklıkta çözümlere yol açabilir. Giderek kültürde şövenizm başlar ki bize göre saygın bir gelişme sayılmaz Zazaca ve kürtçe isimler de konulmalıdır. Bu isimler Zaza ve kürt olmayanlarca da paylaşılmalıdır. Geçmişte Zaza ve Kürt olmayanlarca bu kesimlerden isimler konulmamış ise bize göre hatalıdır ve kültür şövenizmi yapılmıştır. Türklük bir ırkın veya kavmin değil birlikte yaşayan halkların ortak ürettikleri kültürün adı ise ki bize göre öyledir, kültürde de taraflar birbirlerini öteki durumuna sokmamalıdır. Türk kültür milliyetçiliği bize göre aşiret kültür savunuculuğu değildir

Çocuğun babası, kendi baba ve annesinin yanında çocuğunu kucağına almaz Edebe aykırı bulunur. Çocuk görme geleneğinde de farklılıklar görülür. Çocuk yatmakta olan annenin üzerine üç defa bırakılıp alınır. Anne sütünü içtikten sonra anne “En büyük

Allah'tır" der ve daha sonra çocuk yatağa alınır. Bu uygulama farklı şekilleri ile diğer yörelerimizde de görülür. Bazen beşiğin bir tarafından bebek öteki tarafına 3 defa el değiştirilir. Bazen çok çocuklu bir anneye bebek üç defa satılır gibi yapılır. Bütün bunlardan amaç görünmeyen kötülüklerden bebeği korumaktır. Bu arada bebek beşiğine besmelesiz konulmaz veya bebeğin beşiği beşik boş iken sallanılmaz. Bu benzeri inançlar aynı aynı bütünün parçalarıdır. Kara iyeleri kandırmaya ve böylece bebeği korumaya yönelik uygulamalardır. Bingöl'de, Kırkı çıkmamış anne ve çocuğu zorunluluk yok ise eşikten dışarıya çıkarılmaz Dışarıya çıkarılma mecburiyeti var ise çocuğun kundağına demir veya ekmek parçası konulur. Doğum yapmış kadınların kırklarını karışmaması için özen gösterilir. Çocuğun kırkı çıkarılmadan eşikten dışarıya ateş de çıkarılmaz aksi halde çocuğun ateşleneceğine inanılır. Yarı kırkı ve kırkı çıkarılırken yabancıların görmemesine dikkat edilir

Kırklama işlemi de farklı yapılır kırklama suyu hazırlandıktan sonra kadının birisi tespih çeker ve her tespihte İhlas süresini okur sonra bu tespih kırklama suyuna batırılır ve bu su çocuğun başına dökülür kırklamadan artan su, temiz bir yere, böğürtlen veya kuşburnu ağacının dibine dökülür.

Başka bir kırklama uygulamasında, kırk buğday tanesi seçilir kırklama suyuna atılır ve kırklama bu su ile yapılır, buğday taneleri kırk karışmasın diye gömülür. Arta kalan su toprağa dökülür, bu su başka bir su ile karışır ise bebeğin başkasına benzeyeceğine inanılır. Bazı yörelerde bebek iyi temizlensin diye leğen üzerinde yıkanır Bingöl'deki bu uygulamada yer alan buğday tanelerini yerini bölgelere göre, fındık taneleri, veya fasulye taneleri de alır. Kırk suyuna, kurban gözü veya kurt gözü de konulduğu olur.

Doğduğu günden itibaren her gün bebeğin üzerine önce süzgeç tutulur ve kırk kaşık su dökülür, sonra banyo yaptırılır. Kırk gün bitince çocuğun başına tekrar süzgeç tutulur ve kırk kaşık su dökülür, mum yakılarak çocuğun yıkandığı leğene damlatılır. Kimi yerlerde çocuğun kırkı çıkıncaya kadar beşiğinin yanına ekmek süpürge ve bir tas su bırakılır.

Kırklamada başarılı olunmamış ise çocuk gelişmez. Bu taktirde, çocuk tanınmayan bir mezara bırakılır, çocuk ağlarsa kırklamada aksaklık giderilmiş olduğuna ağlamaz ise öleceğine inanılır.

Bingöl'de Karasu'nun tespitlerine göre, diş çıkarma uygulamaları farklıdır. Çocuğun diş çıkarmakta olduğunu ilk gören ona hediye alır, ufak bir tören yapılır, buna "Hedik Dökme" denir Bunun için dövme ve nohut pişirilir, ortaya serilen sofraya bezinin üzerine makas, tarak, altın, Kur'an- Kerim ayna, kitap gibi şeyler konulur. Çocuğun başına birkaç tane hedik bırakılır bu hedikleri dişleri sağlam ve düzgün olan birisi yer, böylece çocuğun dişlerinin sağlam ve düzgün olacağına inanılır.

Anne çocuğunu banyo yaptırmadan evvel elini hazırlanan suya sokar ve "bebeğin kırkı bebeğe, yılanın kırkı yılan, kertenkelenin kırkı kertenkeleye, hayvanların kırkı hayvanlara" der Bununla amaç aynı kır gün içerisinde doğum yapan kadın ve hayvanların kırklarının karışmasını önlemektir..

Sakızla ilgili inançlar da tamamen ortaklıklar içerir, sakız çiğnemek, bayanlar tarafından sakızın çiynenmesi, akşamdan sonra çiğnenmesi, Cuma günü çiğnenmesi uygun bulunmaz hamile kadının sakız çiğnemesi halinde bebeyinin salyalı olacağına inanılır

Herkesi yoldan çıkarabileceğine inanılan şeytandan korunmak istenir. “pı şıor şeytun”denir. Bu ve benzeri inançların Türk kültürlü halklarda ortak olması çok doğaldır. Zira bu coğrafyanın eski ve mevcut dinlerini birlikte paylaşmışlar ve komşu dinlerle birlikte temas kurmuşlardır. Biz tespitlerimizle taşımaya çalıştığımız inançları terim ve değerleri ile de taşımaya çalışıyoruz.. Böylece inkara sapsmadan, yok saymadan, sadece yaşayan halk kültürlerinden birisine üstünlük ve öncelik vermeden çeşitliliğin tümü ile yaşamasını amaçlıyoruz. Halk kültürümüzün daha sıkı tanış olmasını amaçlıyoruz. Bize göre ayrılıkların azaltılmaları aynılıkların artırılmaları birlikte yaşamayı daha kolay kılacaktır. Ancak deyimlerin ortak Türkçe’ye aktarılımlarında Kırmanca bilgimiz yetmeyeabiliyor. “Lanet kör şeytana” türünden deyimler ve şeytanın şerrinden korunmak isteği coğrafyamızın sair kesimlerinde de görülmektedir

Bingölde yazarın da belirttiği gibi, “Hastalık, ölüm, mezar ve ağıt geleneğinin ve inanış biçimlerinin yerelliği göze çarpar” bize göre halk kültürünün de versiyonlarını olması doğaldır. Doğal olmayan bu farklılıkların kültür ayrılığına dayalı ihtilaflara dönüştürülmesidir.Öleceğine kanaat getiren hastanın üzerine Kuran’ı Kerim okunur Böylece hastanın üzerine rahmet yağacağına, günahlarından arınacağına, şeytandan uzak tutulacağına inanılır. Sağ el işaret parmağı açık kalacak şekilde diğer parmakları kapatılır.Sürekli kelimeyi tevhit kendisine tekrarlatılır. Ölen şahsın yıkanmasında vasiyeti dikkate alınır ve yıkayan sürekli “gufraneke ya rahman” der. Mezar kazımı sırasında hayır sahiplerince ekmek helva ve mevsimlik meyve ikram edilir. Ölünün yerine getiremediği ibadetleri için ıskatı verilir ve 70.000 defa kelimeyi tevhit çekilir. Bazı yerlerde ölü evinde yemek pişirilmez iken bazı evlerde pişirilir Ölünün kırkı çıktıktan sonra ölünün Hayri için verilen yemekte ekmek ve helva verilir. Ölüm helva ve düğün pilav ile simgelenir Ayrıca ölü yemeğine gelmeyenlerin evlerine yemek de gönderilir. Acaba bu bir nevi helalık almamı? Ecel gelince koç boynuzunda saklanmanın bile faydası yoktur, topraktan geldik toprağa gideceğiz inancı ile mevta bekletilmeden defnedilir.Her perşembeyi cumaya bağlayan gecede verilen ölü yemeğine “şume merdu” denilir. Ölünün yıkanmasından artan su ile ölünün giysilerinin yıkandığı da olur. Bir kısım elbiseler fakire verilirken bir kısmı da saklanabilir. Cenaze çocuk ise battaniyeye sarılarak, büyük ise tabuta konularak taşınır. Cenaze taşıyanlar 1-2 dakikada bir el değiştirirler Anadolu’nun bazı yerlerinde bu değişme işlemi 7 adımda bir olur.

Bingöl’de ölünün yumuşak topraktan yapılan yastık vardır belinin altına konulan yastığa da “balışma” denilir. Baş ve ayak kısmına dikilen taşlara da “bergueli” denir. Mezarın etrafına dizilen taşların Ak olması ölünün Salih amel sahibi olduğu ile izah edilir. Telkin verilirken cemaat iki adım geri çekilmiş olmalıdır.bayanlar erkek cemaatle birlikte mezara yaklaştırmaz, onlar kenarda ağıt yakarlar ve daha sonra mezarın yanına gelirler. Ölü sahibine mezar kazdırılmaz zira o hal biran evvel kurtulmak istiyoruz anlamına gelir. Buluş çağına ermemiş çocukların sorgusuz sualsiz cennete gireceğine inanılır. Anadolu’nun sair kesimlerinde de yaşayan bu inanç, körpe ölülerin anne ve babalarını cennete taşıyacakları şeklinde anlatılır.

Mezarlığa girerken dua okunması, selam verilmesi, mezara basılmaması, ziyaretlere gömülme isteği, kutsal topraklarda ölme arzusu halk inanç kültürümüzün ortaklıklarındandır. Bingöl’de akşamları mezarlıkta fatiha okunmayacağı inancı vardır ki bizim için yeni bir tespittir. Bingöl’de fatiha için mezarın baş kısmında okunurken bu uygulama Anadolu’nun bazı yörelerinde bazen değişebilmektedir.

Doğan Karasu’nun tesbitlerine göre bayramda ölenlerin ruhuna yoksullara para verilir, mezar ziyaretlerinde orada kimse yoksa mezarlara para bırakılır. Cuma günleri mezar ziyareti yapılır. Kimi yörelerde Cuma günü sala okunmadan önce mezara gidilir, baş ucundan başlayarak mezarın sol tarafından ayaklarına doğru üç defa mezarın etrafında döndükten sonra, mezarın ayak taşı altında oturularak yasin okunur veya dua edilir. Mezar ayak taşı öpülür ve mevtanın ziyaretçisi gördüğüne inanılır Ölüye her şeyin ayan olduğu inancı vardır. Bu tesbit bizim tavaf konulu çalışmamıza yukarıda da belirtildiği zenginlik katmıştır.

Bingöl’de, “yas tutma geleneği yöreden yöreye bir takım farklılıklar göstermektedir.Erkekler taziye boyunca sakallarını kesmezlerken, ağıtları kadınlar yakarlar şık elbiseler giyilmez yas 40. gün kalkar. Ölümüne müteakip ilk bayram “Kara Bayram” olarak bilinir. Ağıtlara coşku katan özel ağlatıcı kadınlar vardır.Başkaları için söylenilen ağıtlarda, oç alma kin ve beddua temaları ağır basar. Taziyeye gelenler ölünün yerini alacak olana nasihatlerde bulunurlar Taziyeye çay şeker gibi şeylerle gelinir taziyeye gelenlere çay ve şerbet ikramı yapılır. Geçmişte evlerde kabul edilen taziyelerde şimdilerde bu maksat için kahve de kiralanmaktadır.1.Bingöl Sempozyumu’nda Abdurrahman Ensari’nin verdiği “Bingöl’de Taziye Geleneği” isimli bildiri de kahve kiralama konusuna ayrıntılı yer verilmiştir. Biz Erbil’de camilerin yanındaki özel yapılmış taziye evlerine Güney Azerbaycan’da bu amaçla belediyeden kiralanmış çadırlara ve Özbekistan’da ise bu amaçla geçici olarak kullanılan lokantalara şahit olduk. Ensari bildirisinde, taziye evlerinin oluşmaya başladığını taziyelerin bu özel evlerde kabul edilmeğe başladığını, cemaatten evvel fatiha okunduğunu yemeklerin komşular tarafından hazırlandığını, meclisteki imamlardan ve şeydalardan birisinin ölünün ruhuna fatiha istemesinden sonra fatiha okunur , taziyeye gelenlere ev sahibi Allah hayrınızı kabul etsin der, son zamanlarda yapılan bu özel binalarda sadece erkeklerin taziyesi kabul edilir, taziye kahvede kabul edilecek ise kahvehane 3

kiralanır. Ayrıca Yenimahalle, Fatih gibi camilerin belirli katları veya bodrumları bu amaca hasredilmektedir. Bazen belediyeden caminin yanındaki özel yerler kiralanabilirken bazen da ölü sahibinin bahçesi bu amaçla kullanılmaktadır. Bingöl’de görülen bu uygulamaya Diyarbakır’daki Bingöllülerce de uygulanmaktadır.

Bingöl halk kültüründe inançlarla ilgili hususlar da vardır. Bunlar Allah tarafından yapılmış ilahi uyarılar olarak algılanır.Çığların dağlık alandaki insan sesinden oluştuğuna inanılır. Şimşegin oluşması Yağmur Meleği’nin ağzının diğer melekler tarafından tutulduğu için esi çıkamayan meleğin sesi gök gürlemesi ve şimşegin çakması şeklinde tezahür eder.Ayın tutulması gökteki yılanların ayı yutmaya çalışması ile izah edilmektedir.Ayı kurtarmak için teneke ve davul çalınır, silah atılır ezan ve sala okunur

Yağmurun yağacak olması yol etrafındaki toprakların kaymaları ile anlaşılır. Ağaçların erken çiçek açtığı yıllarda yazın sıcak ve kurak geçeceğine inanılır. Küçük baş hayvanların doymayacakmış gibi otlamaları kıtlık ve kuraklığa yorumlanır. Sonbahara doğru büyükbaş hayvanların neşeli kaçışmaları karın yağacağına dalalet eder.Domuzun çok olduğu yıllar karın çok yağacağına ve kışın sert geçeceğine inanılır. Eşek arılarının çok olduğu çok olduğu yaz mevsiminden sonra kışın sert geçeceğine inanılır Kedilerin toprakta yıkanmalarından sonra dilleri ile yalanmaları yağmur yağacağı şeklinde yorumlanır.

Bingöl’de dağların öttüğü inancı vardır. Bu ötüş yaylaya çıkış ve inişte göçerlere uyarı şeklindedir. Dolu yağdığında demir parçası dolunun önüne atılır, doluya tutulan demir parçasının doluyu yağmura dönüştürdüğüne inanılır.Doğan Karasu’nun eserinde Cemrelerle, Kara Çarşamba gibi nevruz dönemleri ile ilgili inanç yüklü bilgiler de vardır

Bingöl halk inançları içerikli çalışmalarımızın bir arada olması adına bildiri metnimizi de yazımıza almaya karar verdik.....

